

динамічному суспільстві, для формування майбутніх лідерів у сфері політики й економіки. Навіть схематичне ознайомлення зі студентським самоврядуванням у вищих навчальних закладах Франції, Великої Британії та Канади свідчить про його глибокі демократичні традиції. Студентське самоврядування органічно пов'язане з динамічними процесами, що відбуваються в суспільному житті. Показово, що студентське самоврядування в цих країнах отримує значну консультативну та фінансову підтримку держав. З іншого боку, вищі навчальні заклади, їх академічна спільнота всебічно стимулюють залучення студентів до участі у формуванні навчального процесу, реалізації функцій управління закладами освіти, організації дозвілля та спортивно-культурної роботи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Heater Derek Citizenship. The civic ideal in world history, politics and education. – Manchester, New York: Manchester University Press, 2004 (1st ed. –1990). – 388 p.
2. Reisenberg P. A history of citizenship. Sparta to Washington. – Malabar (Fl.): Krieger Publ. Co., 2002. – 182 p.
3. Студентське самоврядування як невід'ємна складова демократизації школи // Методичні рекомендації МОН України від 29.07.05 № 1/9 – 396: „Освіта України”, № 59-60. 12 серпня 2005 р. – С. 12-13.
4. McKillop A. B. Matters of mind: the universities of Ontario, 1791-1951. – Toronto, Buffalo, London: University of Toronto Press, 1994. – 716 p.
5. Концепція громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності //Шлях освіти. – 2000. - №3. – С. 7-13.
6. Приходько М.І. Є чого повчитися і нам. Учніське самоврядування в сучасній зарубіжній школі // Рад. школа. – 1990. - №10. – С. 89-91.

УДК 378.14-057.875 : 796.011.1

ВИКОРИСТАННЯ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО ТРЕНІНГУ ЯК ЗАСОБУ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ПРОФЕСІЙНОГО СПІЛКУВАННЯ У КУРСАНТІВ ВНЗ МВС УКРАЇНИ

Радомський І.П., аспірант

Київський національний університет внутрішніх справ

У статті висвітлюється питання впровадження соціально-психологічних тренінгів у процес формування культури професійного спілкування курсантів вищих навчальних закладів Міністерства внутрішніх справ України.

Ключові слова: соціально-психологічний тренінг, культура професійного спілкування, курсанти.

Радомский И.П. ИСПОЛЬЗОВАНИЕ СОЦИАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКОГО ТРЕНИНГА КАК СРЕДСТВА ФОРМИРОВАНИЯ КУЛЬТУРЫ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО ОБЩЕНИЯ У КУРСАНТОВ ВУЗ МВС УКРАИНЫ / Киевский национальный университет внутренних дел Украины, Украина.

В статье освещается вопрос внедрения социально-психологических тренингов в процесс формирования культуры профессионального общения курсантов высших учебных заведений Министерства внутренних дел Украины.

Ключевые слова: социально-психологический тренинг, культура профессионального общения, курсанты.

Radomsky I.P. USING OF THE SOCIAL-PSYCHOLOGICAL TRAINING AS MEAN OF THE PROFESSIONAL COMMUNICATION CULTURE FORMING IN THE STUDENTS OF MILITARI UNIVERSITIES OF THE MINISTRY OF THE INTERNAL AFFAIRS OF UKRAINE / Kiev National University of the the internal affairs of Ukraine, Ukraine.

The article is devoted to the process of implementation of social-psychological trainings in the process of making cultural professional communication of the students of militari universities of the ministry of Internal affairs of Ukraine.

Key words: social-psychological training, cultural professional communication, students of militari universities.

Результати багатьох наукових досліджень та повсякденна практика переконливо свідчать, що від культури професійного спілкування значною мірою залежить ефективність виконання службових завдань офіцером МВС, його вплив на підлеглих та колектив у цілому. У зв'язку з цим постає питання про необхідність цілеспрямованого формування культури професійного спілкування майбутніх офіцерів МВС у процесі їхньої професійної підготовки. Ми розглядаємо основні психолого-педагогічні характеристики тренінгу, спрямованого на формування культури професійного спілкування в майбутніх офіцерів МВС (далі - тренінг ФКПС), виділяємо суб'єктивні і об'єктивні фактори, що детермінують позитивну інтеграцію при навчанні в тренінговій групі ФКПС.

Аналіз останніх досліджень свідчить, що наприкінці минулого століття намітилось два основні напрямки удосконалення процесу підготовки майбутніх спеціалістів щодо професійного спілкування: перший орієнтує на розвиток особистих якостей, другий спрямовує розвиток умінь і навичок професійного спілкування.

Зазначимо, що більшість підходів ґрунтувались на використанні активних методів (ігри, вправи, вирішення професійних завдань) і були орієнтовані на підвищення професійної психолого-педагогічної компетентності, ніж на розвиток та психокорекцію особистісних якостей спеціаліста, які необхідні для його успішної діяльності.

Лише в кінці 90-х років минулого століття зусилля дослідників були спрямовані на розробку системи тренінгових вправ, які передбачають розвиток особистості спеціаліста, його психофізіологічних можливостей, комунікативного потенціалу (А.Н. Леонт'єв, А.С. Золотникова, Л.А. Петровська, В.А. Кан-Калик та ін).

До останнього часу залишалась без належної уваги психокорекція особистісних якостей спеціаліста, від яких залежить ефективне використання ним комунікативного потенціалу при використанні службових обов'язків.

На наш погляд, успішне формування культури професійного спілкування в майбутніх офіцерів МВС можливе на основі особистісного підходу, у контексті якого спілкування розглядається як єдність двох взаємопов'язаних рівнів: зовнішнього - інструментального та внутрішнього - мотиваційно-ціннісного [2], [9], [11]. І з цих позицій культуру професійного спілкування офіцера МВС розглядають як детермінований професійно-ціннісними орієнтаціями комплекс соціально-перцептивних, комунікативних та інтерактивних способів і прийомів професійного спілкування. Виходячи з цього, під час формування культури професійного спілкування в майбутніх офіцерів МВС значна увага має приділятися не лише розвитку способів та прийомів професійного спілкування, але й корекції ціннісних орієнтацій та комунікативних установок.

Становлення культури професійного спілкування майбутнього офіцера МВС значною мірою залежить від структури його ціннісних орієнтацій. В. Сластьонін, І. Ісаєв, О. Міщенко, Т. Чмут визначають мотиваційно-ціннісне ставлення до професійної діяльності як центральну ланку в системі структур, що утворюють професійну готовність [8], [12]. Формування знань, умінь і навичок розглядається цими авторами як похідне від рівня розвитку ціннісних орієнтацій особистості, які визначають її потребу

в оволодінні професійною майстерністю. Отже, важливою умовою формування культури професійного спілкування майбутніх офіцерів є стимулювання їхнього прагнення до самовдосконалення комунікативних якостей. Досягти цього можна шляхом посилення практичної спрямованості навчального процесу, наближення навчальних завдань, які пропонуються курсантами, до умов їхньої майбутньої службової діяльності. Тільки таким чином можливо створити в майбутніх офіцерів МВС внутрішню мотивацію до формування культури професійного спілкування. Усвідомлення курсантами важливого значення культури спілкування для майбутньої професії надає особистісного смислу навчальній діяльності, спонукає до самовдосконалення комунікативних якостей.

Ми відмічаємо, що важливою педагогічною умовою формування культури професійного спілкування майбутніх офіцерів МВС є розробка комплексу професійно орієнтованих ситуативних завдань, які б сприяли розвитку умінь професійного спілкування.

Пошук і розробка активних методів навчання характерні для всієї сучасної педагогіки, психології та суміжних з ними дисциплін. Психолого-педагогічні дослідження свідчать, що сприятливі умови для формування культури професійного спілкування майбутніх офіцерів МВС забезпечуються в контексті групової форми навчання, яка отримала назву соціально-психологічного тренінгу (СПТ) [2], [4], [5], [10]. Результати досліджень у цій галузі показують, що навчання в тренінгових групах сприяє зміні життєвої позиції, ціннісних орієнтацій, установок, розвитку емпатії, самосвідомості, підвищенню соціально-психологічної компетентності. Усі ці якості в однаковій мірі важливі в професійній діяльності офіцера МВС.

Основна мета соціально-психологічного тренінгу - підвищення компетентності та культури в професійному спілкуванні - може бути конкретизована в контексті різноманітних ситуативних завдань. Вони мають бути пов'язані з набуттям знань, формуванням умінь та навичок, перцептивних здібностей, розвитком установок, що визначають стиль поведінки при спілкуванні, корекцією і розвитком системи відношень особистості [6].

Дослідно-експериментальна робота по реалізації педагогічних умов та технологій формування в курсантів ВНЗ МВС України культури професійного спілкування здійснювалась нами поетапно.

На першому етапі визначалась та уточнювалась гіпотеза експериментального дослідження на основі аналізу фактичного стану культури професійного спілкування в курсантів ВНЗ МВС України. Виявлялись суперечності і фактори, що знижують або підвищують ефективність цього процесу, розроблявся інструментарій експериментального дослідження, проводилось пілотажне дослідження, визначались і уточнювались критерії та показники рівнів сформованості в курсантів культури професійного спілкування.

На цьому етапі ми вивчили та узагальнили думки 517 курсантів, 39 офіцерів курсантських підрозділів і викладацького складу двох ВНЗ МВС України (Навчально-наукового інституту КНУВС та Військового інституту внутрішніх військ МВС України). Проаналізовано й узагальнено пропозиції та рекомендації у відгуках молодих офіцерів-випускників навчально-наукового інституту КНУВС.

Проводився також відбір об'єктів дослідження, формувався склад контрольної та експериментальної груп. Прогрес відбору здійснювався з використанням вибіркового методу, заснованого, з одного боку, на взаємозв'язку характеристик та ознак досліджувальних об'єктів, а з іншого - на правомірності висновків про ціле на основі його частини за умови, що за своєю мікроструктурою частина є мікромоделлю цілого.

Експериментальна перевірка ефективності методики тривала протягом двох років на базі факультету внутрішніх військ Навчально-наукового інституту КНУВС. Для проведення формуючого експерименту було відібрано дві експериментальні групи загальною чисельністю 48 курсантів, і дві контрольні групи - 58 курсантів. Експериментальна робота здійснювалась у процесі вивчення спецкурсу "Культура професійного спілкування офіцерів МВС", під час проходження курсантами практики та військового стажування. Також ми в експериментальних групах практикували проведення різноманітних заходів (КВК, групові та індивідуальні консультації та інше), спрямованих на розвиток комунікативних якостей курсантів.

Після визначення складу обох груп за допомогою різних методів (спостереження, бесіда, опитування, вивчення документів, узагальнення незалежних характеристик, аналіз результатів діяльності) здійснювалось вивчення курсантів експериментальної та контрольної груп.

Умови, які ми визначили, були покладені в основу розробленої нами методики тренінгу формування культури професійного спілкування майбутніх офіцерів МВС, що включає комплекс форм, методів і прийомів, спрямованих на розвиток і корекцію компонентів культури професійного спілкування офіцера МВС. Використовували ми також основні положення педагогічної системи А.С. Макаренка та метод активного соціально-психологічного навчання Т.С. Яценко.

При організації дослідно-експериментального дослідження ми виходили з того, що формування культури професійного спілкування майбутніх офіцерів МВС неможливе без систематичної, цілеспрямованої підготовки в межах відповідного спецкурсу. Враховуючи складність цього завдання, не можливо реалізувати його через традиційні дисципліни, які лише частково розглядають окремі аспекти культури професійного спілкування офіцера МВС. У зв'язку з цим ми розробили експериментальну навчальну програму спецкурсу "Культура професійного спілкування офіцера МВС", у ході якого проводили тренінг ФКПС. Розглянемо основні психолого-педагогічні характеристики тренінгу ФКПС.

Проведення тренінгу ФКПС передбачає цілісність виховного процесу.

А.С. Макаренко писав, що людина не виховується по частинах, вона створюється синтетично під впливом усіх взаємодій, яким вона піддається [7].

Робота в тренінговій групі ФКПС, на відміну від традиційних форм навчання, спрямовується не стільки на збагачення раціональними (логічними) знаннями, скільки на включення рефлексії, яка пов'язана з процесом самопізнання. Це і визначає виховний ефект тренінгової групи ФКПС.

Те ж саме стосується і формування в майбутніх офіцерів комунікативних умінь і навичок, які є необхідними складовими його професійної майстерності.

У ході проведення групового навчання ми йшли шляхом комплексного використання методичних прийомів, а саме: спонтанної дискусії, елементів психодрами, вправ на ефективність невербальних взаємодій, а також структурування групового процесу керівником у неформальній формі.

О.О. Бодальов вважає важливим багаторівневу перевірку психодіагностичних гіпотез. Він зазначає, що в сучасній практиці виховання і в теорії педагогіки обмежуються лише фіксуванням ступеня сформованості в людини знань, навичок, не розглядаючи характер ефекту виховання на рівні більш глибоких особистісних утворень, наприклад, переконань, стійких відносин та способів поведінки і діяльності. Разом з тим без вияву реальних змін, що відбуваються в особистісних утвореннях людини, на основі однієї

лише фіксації наявності знань, умінь і навичок, якими вона володіє, рівень досягнутого розвитку встановити не можливо [2].

Тренінг ФКПС дозволяє подолати цей недолік завдяки концентрації в ході навчання уваги не тільки на знаннях, навичках і уміннях, але й на більш глибоких особистісних утвореннях - стійких відношеннях та способах поведінки, а також на розкритті їх причин.

Звичайно, у ході проведення тренінгових вправ ми не ставили перед собою за мету вирішити завдання виховання особистості в цілому, але заняття передбачали реалізацію багатьох принципів виховання і своєю методичною організацією були спрямовані на розвиток навичок професійного спілкування.

У процесі розробки методики тренінгових занять ФКПС ми виходили з тези О.О.Бодальова про те, що людина є цілісною, і будь-який виховний вплив викликає складний ефект змін у фізичному стані, емоційно-моральній сфері, пізнавальних процесах та інших характеристиках [2].

Методика тренінгу ФКПС також передбачала включення людини в процес навчання, у якому задіяні три сфери: когнітивна, емоційна та поведінкова. Навчання передбачало, що зміни в одній з них викликають зміни в підструктурах.

Відзначимо подібні риси тренінгу ФКПС з прогресивною системою педагогічної взаємодії, запропонованою Ш.А. Амонашвілі.

Перш за все, це встановлення гуманних відносин у групі. Ш.А. Амонашвілі відзначає, що в атмосфері любові, доброзичливості, довіри, співпереживання, поваги з інтересом легко сприймаються навчально-пізнавальні задачі [1]. Ось чому тренінговій групі ФКПС створення такої атмосфери необхідно не тільки для відповідної мотивації навчання, але й для виявлення труднощів при спілкуванні.

Одним із обов'язкових елементів успішного навчання є, на думку Ш.А. Амонашвілі, віра кожного учасника тренінгової групи у свої можливості та перспективи. При розробці методики це положення постійно знаходилося в центрі уваги, хоча його реалізація наштовхувалася на значні труднощі у зв'язку з недовірою деяких членів групи до своїх можливостей самозмінюватися, що, як правило, було пов'язано з недостатньо розвиненою волевою регуляцією поведінки та стереотипами.

Важливим є такий аспект, як співробітництво. Щоб учасники тренінгу не відчували себе лише об'єктом педагогічної дії, а й самостійними, активними особистостями, ми намагаємось забезпечити його самими різноманітними способами.

У тренінговій групі ФКПС дотримання етичних норм, встановлення атмосфери довіри, взаємоповаги та психологічної захищеності було однією з важливих функцій тренера. На жаль, деякі офіцери маскують свій егоцентризм (підвищення голосу, крик, лайка, неувага, зарозумілість, погрози, примус і т.п.) необхідністю впливу на підлеглих для якісного виконання поставлених службових завдань. Під час навчання в тренінговій групі ФКПС курсант мав можливість відкоригувати свою особистість з тим, щоб небажані якості в процесі професійного спілкування не проявлялись.

Група ФКПС дозволила не тільки виявити певні неадекватні уявлення образу "Я" суб'єкта, але й дала змогу усвідомити цей образ, що сприяє особистісному розвитку. Учасники навчання в процесі такої діяльності переконалися в необхідності проведення виховних заходів з опорою на позитивізм у людині.

Навчання в групі ФКПС являло собою не тільки процедуру дослідження, але й метод, який здатний безпосередньо надати практичну допомогу для формування культури професійного спілкування. Тому головна особливість цього методу - єдність теоретичної та процесуальної сторін.

Головною стратегічною лінією при розробці нами тренінгу ФКПС було максимальне зниження емоційної напруги у групі протягом навчання. Позитивна інтеграція при навчанні у тренінговій групі ФКПС детермінувалася, з нашої точки зору, тими суб'єктивними та об'єктивними факторами, які діяли в групі.

1. До об'єктивних факторів можна віднести:
  - а) принципи організації занять (добровільна участь, взаємодія "тут і зараз", взаємне прийняття один одного, конфіденційність тощо), зворотна інформація, групова динаміка, поетапність розвитку, психологічна атмосфера (довіри, щирості, підтримки, психічної захищеності, згуртованості), етичні норми відносин між членами групи та інше;
  - б) особливості професійного керівництва тренінговою групою: структурування групового процесу (виділення окремих важливих моментів, підведення підсумків, надання допомоги, уточнення, інтерпретація, блокування непродуктивних форм поведінки, діагностування, тестування, оцінювання, стимулювання, активне слухання та інше); вміння використовувати на заняттях необхідні методи та прийоми роботи: психодраму, соціодраму, ігрові вправи, психогімнастику, пантоміму та інші; особистісні якості керівника, які мають професійне значення (співпереживання, турбота, почуття гумору, знання самого себе, оптимізм та інше).
2. До суб'єктивних факторів можна віднести:
  - а) фактори, які відігравали важливу роль не тільки при навчанні в тренінгових групах, а й адаптація до життєвих умов, самосвідомість, здивування, переживання значущих (іноді кризових) подій та станів, готовність брати участь у роботі групи, бажання змінюватись, переорієнтація установок, ідентифікація, модифікація форм поведінки, саморозкриття, оволодіння вміннями та навичками міжособистісного спілкування та інші;
  - б) фактори, які детерміновані груповим процесом у тренінговій групі ФКПС: "розморожування", зняття блокувань, вирішення прихованих внутрішніх конфліктів; розвиток таких якостей, як прийняття, здатність представляти в групі "ризиковану" інформацію та довіряти її іншим, виявляти увагу один до одного, підтримку в необхідних випадках та емоційну теплоту до колег при збереженні здатності йти на конфронтацію з ними залежно від ситуації.

Без сумніву, значна частина перерахованих нами факторів існує також у процесі стихійного навчання спілкуванню, тим самим допомагаючи позитивним змінам в особистості майбутнього офіцера.

Внаслідок проведення формуючого експерименту підтвердилася ефективність розробленої на основі обґрунтованих педагогічних умов методики формування культури професійного спілкування майбутніх офіцерів МВС. У курсантів відбулися статистично значущі кількісні та якісні зміни в основних структурних компонентах культури професійного спілкування: мотиваційно-ціннісному, перцептивному, комунікативному та інтерактивному. Це проявилось в позитивній динаміці загальних рівнів сформованості культури професійного спілкування майбутніх офіцерів МВС. Значна кількість курсантів експериментальних груп (39,1 %) досягла вищого особистісно-зорієнтованого рівня культури професійного спілкування.

Підсумовуючи сказане, ми зазначаємо, що використання соціально-психологічного тренінгу дає змогу цілеспрямовано формувати культуру професійного спілкування майбутніх офіцерів МВС на основі єдності процесів розвитку та саморозвитку.

Відзначимо також, що формування культури професійного спілкування офіцерів МВС не обмежується періодом фахової підготовки у вищому навчальному закладі, воно триває протягом усього часу проходження служби. Враховуючи це, перспективним є

дослідження процесу формування в курсантів практичних умінь самодіагностики та самовдосконалення культури професійного спілкування.

ЛІТЕРАТУРА

1. Амонашвили Ш.А. Воспитательная и образовательная функции оценки учения школьников. - М., 1984. - 175 с.
2. Бодалев А.А. Личность и общение. - М.: Международная педагогическая академия, 1995. - 328 с.
3. Психологія спілкування. - Хмельницький, 2003. - 142 с.
4. Емельянов Ю.Н. Активное социально-психологическое обучение. - Л.: Изд-во Ленингр. ун-та, 1985. - 166 с.
5. Емельянов Ю.Н. Обучение приоритетному диалогу. - Л.: Изд-во Ленингр. ун-та, 1991. - 108 с.
6. Захаров В.П., Хрящева Н.Ю. Социально-психологический тренинг. - Л., 1990. - 108 с.
7. Макаренко А.С. Соч.: В 7т. - Т.5. - С. 473.
8. Педагогика: Учебное пособие для студентов пед.учебн.завед./ В.А.Сластёнин, И.Ф. Исаев, А.И. Мищенко, Е.Н. Шиянов. - М.: Школа-Прогресс, 1997. - 512 с.
9. Петровская Л.А. Компетентность в общении. Социально-психологический тренинг. - М.: Изд-во Моск. ун-та, 1989. - 216 с.
10. Петровская Л.А. Теоретические и методологические вопросы социально-психологического тренинга. - М.: Изд-во Моск. ун-та, 1982. - 223 с.
11. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии: В 2т. - М.: Педагогика, 1989. - Т.2. - 328 с.
12. Чмут Т.К., Чайка Г.Л. Етика ділового спілкування.: Навч. посібн. -К.: Вікар, 2002. - 223 с.

УДК 378.937:57

ЗМІСТ ЕКОЛОГІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ БІОЛОГІЇ У ФОРМУВАННІ ЇХНЬОЇ ЕКОЛОГІЧНОЇ СВІДОМОСТІ

Саунова Ю.О., аспірант

Криворізький державний педагогічний університет

У статті розкривається зміст та структура екологічної підготовки майбутніх вчителів біології у формуванні їхньої екологічної свідомості.

Ключові слова: екологічна підготовка, екологічна свідомість, компоненти екологічної підготовки, екологічні знання, екологічні уміння, екологічна діяльність, професійні функції, спрямування екологічної підготовки, особистісно-діяльнісний підхід, екологічні мотиви, екологічна освіта, екологічне виховання.

Саунова Ю. А. СОДЕРЖАНИЕ ЭКОЛОГИЧЕСКОЙ ПОДГОТОВКИ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ БИОЛОГИИ В ФОРМИРОВАНИИ ИХ ЭКОЛОГИЧЕСКОГО СОЗНАНИЯ / Криворожский государственный педагогический университет, Украина.

В статье раскрывается содержание и структура экологической подготовки будущих учителей биологии в формировании их экологического сознания.

Ключевые слова: экологическая подготовка, экологическое сознание, компоненты экологической подготовки, экологические знания, экологические умения, экологическая